

Tartalom

Az értelem és elemei: a tudás, az intelligencia és a beleérző képesség. Mennyire járnak ezek együtt, és milyen kombinációkban fordulnak elő az emberekben? Mi jellemzi a zsenit, tehetséget és a bölcsét?

Megjegyzés

Ez egy átlagosan hosszú és jól érthető téma. Az értelmi képességek megítéléséhez lehet hasznos. Az emberek ugyanis hajlamosak összemosni az értelem különböző elemeit, egymást egyszerűen okosnak vagy butának tartva. Ebből itt kiderül, hogy ez összetettebb kérdés, sokféleképpen lehetünk értelmesek és kevésbé azok.

Az értelem elemei

(Azonosító: 038; Változat: 01)

Pozíció a műben

Előszó

A világ működése

Bevezetés

Elvek

Alapok

Élet

Elme

Az elme jelenségei

Az elme szerkezete

Az élet és az elme

Az értelem elemei

Az állati elmék és hatalmunk az állatok fölött

Forma

Boldogság

Ember

Társadalom

Egység

Program

Az ember élete

1. Az értelem jelentése és elemei	2	—
2. Mintafelismerés	4	
3. Mennyire járnak együtt az értelem elemei?	5	1
4. Az értelem elemeinek kombinációi \$	6	
5. Speciális értelmi képességek	7	—

1. Az értelem jelentése és elemei

Az értelem az elme képessége a megismerésre és megértésre.

Ezt nagyobb részt a **tudat** végzi, de az elme részét képező „számítógép” is jelentős szerepet játszik benne, például az emlékek kezelésével vagy a beleérzések előállításával.

Az elme elemeiről: a számítógépről, a lélekről és a tudatról lásd ‘Az elme szerkezete’ témát.

Az értelemnek három eleme van: a tudás, az intelligencia és a beleérzés.

1) Tudás

Tudni információt lehet, információból azonban **sokféle van**: lehet az szavakba önthető lexikális tudás, tényanyag, ahogyan az ember tudja a Himnusz szövegét, lehetnek módszerek, eljárások, például, hogy hogyan kell megoldani egy másodfokú egyenletet, de lehetnek emlékképek, és mindenféle egyéb érzékletek emlékei is.

A tudás néhány jellemző tulajdonsága:

- **Lehet széles és mély.** Az ember korlátai viszont nem igazán engedik meg, hogy mindkettő legyen egyszerre. Lásd ehhez az ‘Embertípusok’ témában a generalistákat-specialistákat.
- **Lényegesen fejleszhetőbb, mint az intelligencia.** Egyrészt maga a tudásanyag bővíthető, másrészt az emlékezőképesség fejlesztésének is vannak praktikái. Lásd a ‘Tanulás’ témát.
- **A tudat és a számítógép hasonló arányban vesz részt a működtetésében.**

A tudás annyiból más, mint az értelem másik két eleme, hogy itt elvileg a tudás megszerzésére való képességet, a **tanulékonyságot is tekinthetnénk az értelem**

elemének. Annyiból érdemesebb inkább a megszerzett tudás érteni alatta, hogy ez az, ami közvetlenül hasznosul, mint az intelligencia és a beleérzés esetén a képesség maga. Ha valaki tanulékony, de például nem volt elég szorgalmas, hogy tanuljon, annak az értelme jó képessége ellenére is fejletlennek nevezhető.

1

2) Intelligencia

Az intelligencia a felfogás gyorsasága, a logika élessége, az összefüggések átlátásának képessége.

2

Tulajdonságai:

- Alapvetően **adottság**, nem túlzottan fejleszthető.
- Elsősorban a **tudat képessége**. A beleérzéssel szemben a problémákat részekre bontja, lineárisan, a logikára támaszkodva kezeli. Lásd 'A megismerés módjai' témában az alulról közelítő módszereket és a redukcionizmust.
- **Az öntudat megjelenése segíti:** általa az elme képes tudatosan és módszeresen alakítani gondolkodásának menetét.

3

3) Beleérzés

Ez egy logikán túli képesség, melynek segítségével valaki nem lépésről-lépésre elemzi ki a dolgokat, hanem egy lépésben érez rájuk, beugrik neki a megoldás.

4

Bár az elnevezésben szereplő „érzés” azt sugallhatná, ez nem a lélek **képessége** – de nem is a tudaté. Sokkal inkább a **számítógépé**, hiszen nem tudatos erőfeszítéssel, hanem gyakorlatilag automatikusan működik.

Lásd 'A megismerés módjai' témában a felülről közelítő módszereket.

5

A beleérzésnek **három fajtáját lehet megkülönböztetni**, attól függően, hogy mi az, amibe beleérzünk:

• Intuíció

6

Ekkor különféle **bonyolult problémák** megoldására érzünk rá.

Vagyis nem kell tudatosan gondolkoznunk a megoldásukon, csak rájuk nézünk, és tudjuk mi a teendő. **Ilyen az is**, ahogyan a profi sakkozónak sokszor már nem kell számolgatnia, hogy mi a megfelelő lépés. Lásd ehhez itt a mintafelismerésről írtakat.

Az intuíció általában egy **adott fajta problémára vonatkozik**, és a vele kapcsolatban szerzett **tapasztalatokon, a gyakorláson épül ki**. E folyamat hasonló ahhoz, ahogyan az ember az egyszerűbb készségek, például az autóvezetés tekintetében rutinra tesz szert, midőn azok irányítását a számítógép átveszi a tudattól. Inkább a specialisták képessége.

7

• Asszociativitás

Ennek segítségével a **távoli összefüggések** felismerésére képes valaki.

8

Ami megint csak valami olyan, ami lépésről lépésre haladva nehezen valósulhatna meg. Ilyen lehetett **például**, amikor Newton felismerte, hogy a lepattanó almát és a bolygókat ugyanaz az erő mozgatja.

Az asszociativitás segítségével kapcsolatba kerülő dolgok **gyakran igen távoli területekhez tartoznak**; az ember ilyenkor nem egy adott ismeretanyagon, szabályrendszeren, nyelvezen, kontextuson belül mozog, hanem közöttük. Lásd például a könyv elején található elveket, ahol többek között bemutatom, hogy a relativitás és a visszacsatolás jelensége milyen sokféle területen, milyen sokféle dologgal kapcsolatban felmerül. Az asszociativitás inkább a generalisták sajátja β.

• Empátia

Ez **az elme** (mint bonyolult dolog) állapotának, működésének **megértésére való képesség**.

Amikor valaki képes felfogni, elképzelni mások lelkiállapotát, gondolkozását. Valószínűleg az öntudattal jelenik meg. Lásd összehasonlításként 'Az elme szerkezete' témában a szívről mondottakat, ami az empátiával ellentétben nem mások megértését, hanem a velük való együttérzés képességét jelenti.

(Mint látható, **az empátia szót a köznapitól némileg eltérő értelemben használom.**)

A beleérző képesség, illetve használatának eredményessége **bizonyos mértékig fejleszthető**. Az **intuíció** eleve a tapasztalással, gyakorlással épül ki. Az **asszociativitás** használatát segíti, ha többféle területet megismerünk, de maga a képesség inkább adottság. Az **empátiához** szintén érzék kell, de az elme tanulmányozásával, önmagunk és mások megismerésével jobban megérthetjük egymást.

2. Mintafelismerés

Amikor ezt a szót halljuk, akkor alapból valamilyen ábrának, grafikának a felismerésére gondolhatunk. Valóban, ez is egyfajta minta, de **tágabb értelemben vett mintából sokféle van**. Minta egy leírt szó, egy arc, egy zenemű, de az élethelyzetek, problémák, az ok-okozati összefüggések is – minden, aminek szerkezete van, akármilyen elvont legyen is az.

Az ember igen jó a mintázatok felismerésében. Lényeges, hogy ez a felismerés a minta egészére nézve, **egyszerre történik meg**, nem pedig annak lépésről-lépésre, részletről-részletre történő elemzése során. Például akkor is ezt tesszük, amikor az intuíciónkat használjuk.

A mintafelismerést érdemes szembeállítani azzal, amikor valaki a logikáját, az intelligenciáját használja a problémák megoldására. Vegyük például a fent említett példát, a **sakkot**. **Egy nem különösebben kimagasló, de gyakorlott játékos, igen valószínű, hogy megverné akár a világ legintelligensebb emberét is, amikor az először találkozik a játékkal.** Ez azért van, mert a gyakorlott játékos már sokféle helyzetet, mintázatot felismer, intuíciónál fogva ránézésre tudja, mit érdemes lépnie, míg egy kezdőnek minden

kombinációt egyenként kellene végigelemeznie – ami egy mégoly fejlett intelligencia segítségével sem túl célravezető. Ez is arra mutat, hogy...

Az intelligencia, különösen bonyolult problémákkal szembesülve, könnyen alul maradhat a mintafelismeréssel, az intuícióval, a tapasztalattal szemben.

A mintafelismerés tulajdonságai:

- **A tapasztalással, gyakorlással alakul ki lassan és fokozatosan.**
- **Nem teljesen megbízható, viszont gyorsan működik.** Előfordul például, hogy az ember félreolvas valamit, összetéveszti az arcokat, gyakorlott játékosként is elvét egy-egy lépést a sakkban. A következetesen végigvitt elemzés, logika ellenben tévedhetetlen, viszont lassú és energiaigényes, ezért sok bonyolult problémánál csak korlátozottan használható. Másfelől mintafelismerési hajlamunk olyan erős, hogy az ember gyakran ott is jeleket és összefüggéseket lát, ahol nincsenek. Utóbbiról lásd ‘Az emberek gondolkozása’ témában.
- **A túléléshez, az evolúciós sikerhez sokkal inkább a mintafelismerésre volt szükség, mint a szigorú logikára.** Ezért is vagyunk jók benne, ezért megy olyan könnyedén, míg a pontos, logikus gondolkozáshoz gyakran igencsak meg kell izzadnunk.
- **A számítógépek** esetén fordított a helyzet. Ők a pontosságban, a logikában erősek, viszont meglehetősen **gyengék a mintafelismerésben.** Ezért is lehet CAPTCHA kódok használatával jól megkülönböztetni az embereket a gépektől. (A CAPTCHA kódok azok az eltorzított karakterek, melyeket az internetet használva kell néha felismernünk és bepötyögnünk, hogy a másik oldalon biztosak lehessenek benne, hogy egy valódi személlyel van dolguk.)

(Egy érdekesség: a nyugati világban hajlamosak vagyunk ámulni a kínaiakon, hogy minden szavukra külön írásjelük van, és hogy ezeket mind felismerik. Igazság szerint azonban, kellő gyakorlattal, mi is hasonlóan olvasunk: **a betűkkel leírt szavainkat mi is egészen dolgozzuk fel,** a képüket, a mintázatukat ismerjük fel, ahelyett, hogy betűnként fejtenénk meg őket.)

3. Mennyire járnak együtt az értelem elemei?

Az emberekben az értelem egyes elemei különböző mértékig lehetnek fejlettek.

A legjellemzőbb, hogy...

- **Intelligens ember is lehet tudatlan.**

Vannak egyrészt azok, akik **iskolázatlanok**, akiknek nem volt lehetősége kiművelődni, de egyébként jó eszűek. Másrészt az iskolázott emberek sem tudnak mindent: ha valaki egy szűk területre **specializálódik**, hamis kép alakulhat ki benne a világ maradék részéről; a **generalisták** pedig nem mindig mélyednek el egy-egy terület részleteiben, tudásuk felületes maradhat.

• Nagy tudású emberek is lehetnek híján az intelligenciának

Ahhoz, hogy valaki nagy tudásra tegyen szert, nem kell különösebben intelligensnek lennie. Legalább olyan fontos hozzá az önfegyelem illetve a kíváncsiság. Másfelől érdemes itt utalni az **idealistákra**, akik gyakran iskolázott, művelt emberek, mégis fogékonyak az ideológiákra, a leegyszerűsített magyarázatokra. Utóbbiakról lásd az ‘Embertípusok’ témában, ahol a generalistákról és specialistákról is bővebben lehet olvasni.

Fontos tehát, hogy **az emberek értelmi képességeit** – a magunkét is – **több szempontból**: tudás, intelligencia és beleérző képesség szempontjából **ítéljük meg**. Például attól még, hogy valaki intelligens, ne tekintsük automatikusan nagy tudásúnak, és fordítva.

De az értelem elemei azért nem teljesen függetlenek egymástól. A legjellemzőbb **kapcsolatok**:

- **Aki intelligens, az módszeresebben tud tanulni, könnyebben szerezhethet tudást.**

Jó pár ilyen módszerről lehet olvasni a ‘Tanulás’ témában.

- **A széles tudás elősegíti az asszociativitás gyakorlását.**

Elvégre előbb nem árt tudnunk az egymástól távoli területekről, hogy kapcsolatba hozzassuk őket.

- **A tudás, az ember- és önismeret hozzájárul mások megértéséhez, együttműködik az empátiával.**

Az emberismeretbe itt beleértve az elme felépítésének, működésének, problémáinak elméleti ismeretét, és az emberi kapcsolatokban szerzett tapasztalatokat is.

- **A jó családi háttér, nevelés, a kedvező életkörülmények valamint a szellemi aktivitás az értelem minden elemét egyszerre segíti.**

Vagy ellenkező esetben egyszerre ártanak nekik. Az elemek minősége emiatt valamelyest együtt jár.

4. Az értelem elemeinek kombinációi \$

Attól függően, hogy az értelem három eleme közül ki melyekben erős, **különböző típusú emberek** vannak, akik jellemzően **különböző foglalkozásokat** űznek, különböző tevékenységeket végeznek.

Fontos, hogy amiket alább leírok, azok csak tendenciák, nem feltétlenül igazak az említett csoportok minden egyes tagjára. Így lehetnek olyanok, akik elsősorban intelligensek és jó beleérző képességgel rendelkeznek, mégsem üzletember lesz belőlük, hanem mondjuk színész. Másfelől természetesen lehetnek nagy tudású üzletemberek is. Jellemzően azonban az

emberek a képességeikhez illő szakmát választanak, utóbbiak pedig a művelésükhöz szükséges képességekkel rendelkezőket fogadják be. Lásd ehhez az ‘Attitűd, sztereotípa, előítélet’ témát, valamint csoportok helyes jellemzéséről írtakat ‘A csoportok problémáinak kezelése’ témában.

Továbbá, **az említett foglalkozások csak példák.** Másokat is felhozhattam volna helyettük, és a többi foglalkozás is besorolható lenne, ha nem is ennyire jellemző módon.

Az értelem elemeinek kombináció és a nekik megfelelő foglalkozások tehát:

- **Egyik sem:** piti bűnöző
- **Tudás:** bölcsész, a humán tudományok művelője
- **Intelligencia:** matematikus, a reál tudományok művelője
- **Beleérző képesség:** színész, művész
- **Tudás és intelligencia:** szakértő
- **Intelligencia és beleérző képesség:** üzletember, hadvezér, sakkozó
- **Tudás és beleérző képesség:** komolyabb író
- **Tudás, intelligencia és beleérző képesség:** komolyabb filozófus

(@@ Jó, tudom, hogy ez itt szerénytelennek tűnhet, minthogy az Egyvilág is részben filozófia. De a filozófusnak valóban kell a tudás, hogy tudja mi a valóság, amiről filozofál, illetve ismerje az egymástól távoli területeket; kell a beleérző képesség, amivel felismeri a távoli kapcsolatokat; és kell az intelligencia is, hogy meglássa a logikai hibákat az elgondolásaiban. Én nem találtam jobb példát, de ha tudtok, nyitott vagyok rá.)

5. Speciális értelmi képességek

1) Zseni

Jellemzői:

- Legjellemzőbb rá a **beleérző képesség**, a kreativitás és az eredetiség. Gyakran intelligens is, nagy tudással azonban nem feltétlenül bír. (Például egy művész zseninek sem kell különösebben műveltnek, de intelligensnek sem lennie.)
- **A dolgok gyakorlati, technikai oldalában nem szükségszerűen jó.** Az embert elsősorban az ötletei, gondolatai teszik zsenivé, nem az ügyessége, rutinossága.
- Zsenisége tárgyával **játszani szeret**, a saját öröméért műveli azt. **Igényli az alkotói szabadságot.**
- **Az iparizált oktatásban, kutatásban nincs jó helye.** Ezek ugyanis standardizált képzés nyújtására, illetve a standard eljárásokat követő kutatók foglalkoztatására vannak felkészülve. A zseni **inkább a tudományos revolúciókban játszik szerepet.** Lásd ezekhez az 'Oktatás' és a 'Tudomány' témákat.
- Gyakran inkább a szellemi világban él, **hajlamos elszakadni a köznapi valóságtól.** Kevésbé érdeklik őt az olyasmik, mint pénz, siker és család.
- A zsenik nem ritkán **érzékeny, különc és nehéz emberek.**
- A zseni elsősorban **szerecsés**, képességeit kapta, nem magának köszönheti. Kibontakoztatásukhoz azonban szorgalomra is szüksége van.
- A zseniket **nem mindig ismerik el egykönnyen.** Erre gyakran csak a haláluk után, utólag kerül sor. Úgy is mondják ezt, hogy az ember nem lehet próféta a saját hazájában (idejében). Ennek **többféle oka** lehet:
 - **Látva, hogy ők is csak emberek,** ismerve a gyarlóságukat, **nehéz** róluk kiemelkedőként gondolkozni, **idealizálni őket.**
 - **Időbe telik, amíg ismertté, a kultúra, a kánon részévé válnak.**
 - **A haláluk után már nem tudnak újabb műveket alkotni,** ezért a műveik drágábbá válnak, az ár pedig sokaknak az értéket, a rangot jelzi.
 - Azzal, hogy nehéz emberek, **ellenségeket szerezhetnek.** β
 - (@@ Gondoltam még az irigységre, de konkrét példát nemigen tudtam felidézni, amikor valaki valóban jó lett volna, és az irigység miatt nem ismerték el, vagy készt az elismerése. Ti tudtok ilyet? **Szerintetek volna itt helye az irigységnek?**)

2) Tehetség

- A beleérző képesség, kreativitás és eredetiség kevésbé jellemzi, mint a zsenit. Nagyobb szerepe van ellenben a **tudásnak**, a fogékonyságnak. A tehetség nem feltétlenül intelligens, bár vannak területek, ahol ez is szükséges ahhoz, hogy valaki tehetségesnek legyen nevezhető.
 - Köznapi értelemben általában úgy gondolunk a tehetségekre, mint akik egy (esetleg néhány) dologban, területen tehetségesek. Vannak azonban olyanok is, akik általánosan jó képességekkel rendelkeznek és sok minden iránt érdeklődnek. Az ilyenek sokféle dologba képesek beletanulni, és jó teljesítményt nyújtani benne – ha nem is feltétlenül olyan jót, mint az adott terület tehetségei. Ízlés dolga, hogy őket tehetségnek nevezzük-e. Ha igen, akkor ők lehetnének a **generalista tehetségek**, az előzőekkel, a **specialista tehetségekkel** szemben. (Hasonló a zsenikkel kapcsolatban is felmerülhet. β)
 - Szerencse és szorgalom tekintetében hasonlókat lehet elmondani a tehetségről, mint a zseniről: ő is elsősorban **szerecsés**, de szorgalom kell a tehetsége kibontakoztatásához.
- (Zseni β és tehetség a nem szellemi dolgokban is lehet valaki: vannak például tehetséges futballisták. **Itt a szellemileg zseniális, tehetséges emberekről beszéltem.**)

3) Bölcs

- A bölcs **nagy tudású, és tudása** inkább **széles**, mint mély: sokféle dolog lényegét ismeri, ha a mélységeit kevésbé is. Egyúttal azzal is tisztában van, hogy mit nem tud. Továbbá gyakran **tapasztalt**, az élet dolgainak ismeretét ebből is meríti.
- A **beleérző képessége** is fejlett, általa képes széles tudását integrálni, összekapcsolni, egybefogni, valamint az embereket és problémáikat megérteni.
- **Az intelligencia másodlagos nála.**
- Jellemző, hogy **az idő múlásával**, tapasztalataik és a világról rendelkezésre álló tudásuk bővülésével **az emberek bizonyos mértékig bölcsőbbekké válnak.**

Lásd még az ‘Érvényesülés’ témában, hogy a tudás, az intelligencia és a beleérző képesség milyen szerepet játszik az érvényesülésben.